

“ИПОТЕКА-БАНК” АТИБКРЕДИТ ЛОЙИҲАЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ БИЛАН БОҒЛИҚ РИСКЛАРИНИ БОШҚАРИШ

Н.И. Ризаева

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамаси ҳузурида
Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби тингловчиси

“Ипотека-Банк” АТИБ ўзининг асосий фаолиятини мижозларни кредитлашни ривожлантириш ва иқтисодийнинг барқарор ривожланишига ҳисса қўшишга қаратилган. Банкнинг ипотека кредитлари ва инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш жараёнида кўплаб иқтисодий, молиявий ва амалий рисклар мавжуд бўлиб, уларнинг самарали бошқарилиши банкнинг молиявий барқарорлиги ва ишончилигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга.

Кредит лойиҳаларини молиялаштириш билан боғлиқ рисклар, биринчи навбатда, қарздорларнинг тўлов қобилияти, иқтисодий тизимдаги ўзгаришлар, ставкаларнинг кўтарилиши ва лойиҳаларнинг молиявий натижаларининг кутилгандан фарқли бўлишига боғлиқ ҳолларда юзага келади. Шу боисдан, банк кредит портфелини ривожлантиришда, кредит лойиҳаларининг самарали молиялаштирилишини таъминлашда, рискларни тўғри ва самарали бошқариш стратегияларини ишлаб чиқишга алоҳида эътибор қаратмоқда.

Кредит рискинни бошқариш жараёни молиявий ресурсларнинг самарали тақсимланиши, банкнинг молиявий ҳимоясини ошириш ва ўзгарувчан бозор шароитида фаолиятни барқарор олиб бориш имкониятини яратади. Бу мақсадда банк рискинни аниқлаш, баҳолаш ва минимализация қилиш учун янги таҳлил усуллари жорий этиш, ички ва ташқи хавфларни баҳолаш учун замонавий молиявий воситаларни ишлатиш муҳим аҳамиятга эга.

Ушбу тадқиқотда “Ипотека-Банк” АТИБнинг кредит лойиҳаларини молиялаштириш билан боғлиқ рискларни таҳлил қилиш орқали, банкнинг рискларни самарали бошқариш механизмлари, амалга оширилган чора-тадбирлар ва банкнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш бўйича амалга оширилган стратегиялар бўйича таҳлил олиб борилади. Бу таҳлил банкнинг ишланмаларининг хавфсизлигини таъминлаш ва унинг иқтисодий барқарорлигини мустаҳкамлашда муҳим аҳамият касб этади.

Замонавий иқтисодий шароитлар тижорат банклари фаолиятида мавжуд муаммоларни бартараф этиш билан халқаро банк амалиётига мувофиқ банklar ва уларнинг тизимларини яратишни тақозо этмоқда.

Маълумки, бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда тижорат банklarининг кредит сиёсати, уларнинг кредит портфели ва унинг сифати, фойдаланиш даражасига катта эътибор берилади. Кредит портфелини тўғри шакллантирилиши банklar фаолияти самарадорлигидан далолат беради.

Кредит портфелини самарали бошқаришнинг асосий йўналишлари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- қарз олувчининг кредитга лаёқатини аниқлаш, кредит хавфини прогноз қилиш;
- кредит рисклари даражасига таъсир этувчи омилларни аниқлаш, уларни баҳолаш ва йўқ қилиш;
- муаммоли кредитларни олдиндан аниқлаш ва уларни қайтариш чораларини ишлаб чиқиш;
- кредит маблағларини диверсификация қилиш, уларнинг ликвидлиги ва рентабеллигини таъминлаш;
- мижоз-қарз олувчи билан доимий алоқада бўлиш;
- кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш.

Ўзбекистон Республикасида тижорат банкларининг кредит портфелини бошқаришни такомиллаштириш билан боғлиқ асосий муаммолар тижорат банкларининг кредит портфелини диверсификация қилиш даражасининг пастлигидир. Таҳлиллар натижалари шуни кўрсатадики, Ипотека-банк банки кредитларининг асосий қисми айрим тармоқларга тегишли корхоналарда тўпланади. Бундан ташқари, мижозлардан кредитларнинг алоҳида мулк шакли билан тўпланиши банклар учун юқори даражадаги кредит рискни келтириб чиқаради.

Юқоридаги муаммони ҳал қилиш учун, бизнинг фикримизча, қуйидаги тадбирларни бажариш мақсадга мувофиқ:

1. Режалаштириш, самарали бошқариш, шунингдек кредит портфеллари ва кредит қўйилмаларидан фойдаланиш тижорат банкининг рақобатдошлигини оширишга ёрдам беради ва кредит рискни камайтиради.

2. Банкларга кредит қўйилмаларининг номуносив тақсимланиши тармоқлардаги активларнинг рискни оширади ва бошқа тармоқларда ресурсларнинг етарли эмаслигига олиб келади. Кредит ресурсларини диверсификациялашдан самарали фойдаланиш зарур.

3. Тижорат банкларида ҳар бир мижоз-қарз олувчининг фаолиятини тўлиқ таҳлил қилиш, тўғри бошқарув қарорларини қабул қилиш учун ахборот базасини шакллантириш зарур.

4. Иқтисодий меъёрларга риоя қилиш мақсадида банк ва Марказий банк томонидан ликвидлик бошқарувига жалб қилинган ва жойлаштирилган маблағлар бўйича диверсификациялаш, пировард натижада уларнинг кредит операцияларини режалаштиришга ёрдам беради. Шу билан банк зарур ликвидлик даражасини сақлаб қолган ҳолда, максимал даромад даражасига эришади.

5. Оптимал кредит сиёсатини белгилаш нуқтаи назаридан кредит портфелини шакллантириш жараёни унинг диверсификациясини таъминлайди. Кредитни бир нечта мижозлар ўртасида тақсимлаш даражаси ва кредитлашнинг умумий ҳажми ошгани сайин, банкнинг кредит рискни ҳам

ошади. Шу сабабли, банклар ҳар доим лойиҳалар сони ошган сари, ҳар бир лойиҳага бўғри келадиган кредит ҳажмини қисқартиришга ҳаракат қилишлари керак.

6. Кредит сиёсати банкнинг кредит таваккалчиликлари хавфи даражаси, кредитлар таъминоти даражаси, кредитлар йиғиндисини минтақалар ва тармоқлар бўйича, манбалари бўйича, мулкчилик турлари бўйича таҳлил қилишни таъминлаши керак.

Тижорат банклари кредитлари ҳажмининг ўсиши, уларнинг юқори сифат даражасига эришилишини таъминлаш кредитларнинг зарарларини қоплаш учун мўлжалланган захираларнинг меъёрий даражасининг таъминланишига бевосита боғлиқдир.

Халқаро банк амалиётида тижорат банки активларининг ўртача йиллик қийматининг 0,5 фоиздан ошмайдиган захира миқдорининг бир қисми кредитлар бўйича зарарларни қоплаш учун мўлжалланган захираларнинг стандарт даражаси сифатида қабул қилинади. Бизнинг фикримизча, тижорат банкларининг кредит сиёсатида ушбу кўрсаткичларнинг стандарт даражасини аниқлаш зарур.

Тижорат банкларининг кредит портфели сифатини яхшиланишини қатъиян кузатиш зарур, шу жумладан:

- тижорат банклари кредитларининг 25 фоиздан кўпроғини битта тармоқ ёки соҳада тўплашга йўл қўймаслик;
- тижорат банкининг таснифланган кредитлари таркибида "яхши" тоифадаги кредитлар улуши камида 90 фоизни ташкил этади;
- кредитлар бўйича зарарларни қоплаш учун мўлжалланган резервларнинг меъёрий даражасини таъминлаш зарур.

Юқорида кўриб чиқилганлардан хулоса қилиб айтиш мумкинки, тижорат банклари фаолияти, айниқса кредит бериш жараёни таваккалчилик билан боғлиқ. Шу сабабли, кредитлар портфелини бошқариш банклар фаолиятининг барқарорлигини таъминлашда муҳим рол ўйнайди.

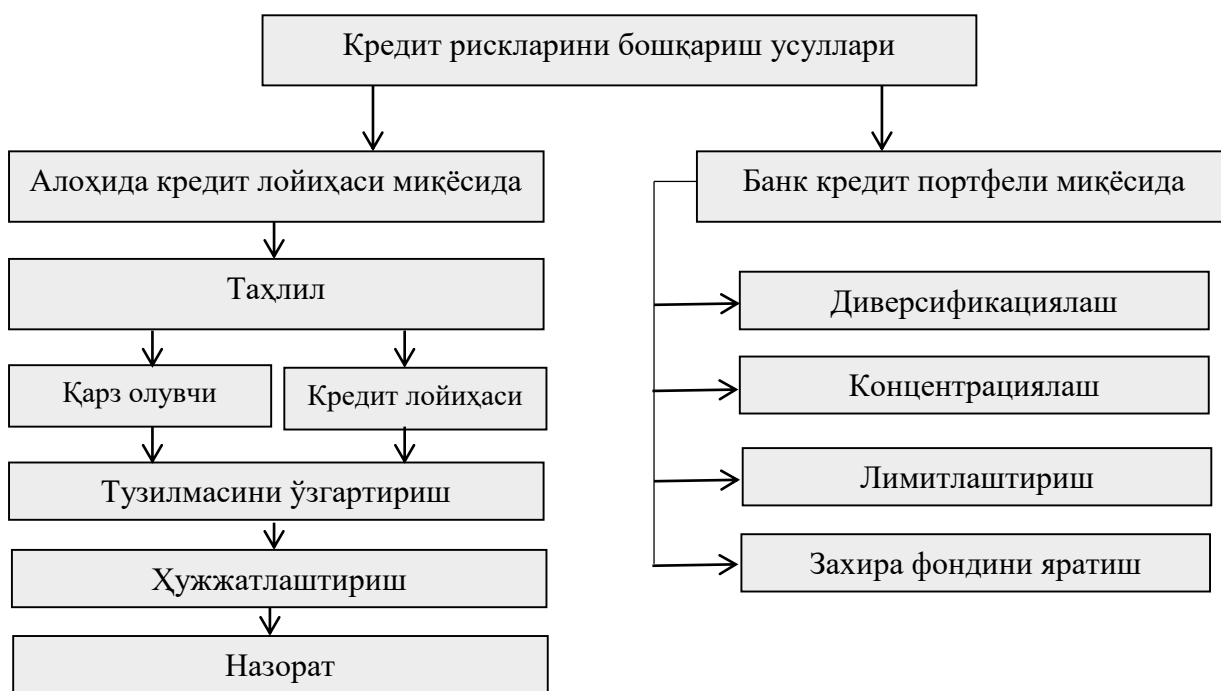
Тижорат банкининг кредит портфели маълум бир давр Аберилган кредитлар ҳажми ёки маълум бир ҳисобот санасида банкка берилган кредитлар қолдиғи билан ифодаланади.

2.2-жадвалдан кўриниб турибдики, активлар таркибида энг катта улушни (жами активларнинг 83%) кредит портфели (асосий қарз) эгаллайди ва 2019 йил бошидан ўсиш - 7,1%.

Кредит портфели сифатини таҳлил қилиш ва баҳолаш банк бошаруви ходимларига унинг кредит операцияларини бошқариш имкониятини беради. Кредит портфелини бошқариш орқали банк кредит инвестицияларини диверсификация қилиш, банк ликвидлиги ва рентабеллигига таъсир кўрсатиш, шунингдек самарадорлик кўрсаткичларини яхшилаш орқали умумий кредит хавфини ўз вақтида камайтириш имкониятига ега.

Кредит портфелини бошқариш бир неча босқичлардан иборат:

1. Ҳар бир кредитнинг сифатини баҳолаш мезонларини танлаш;
2. Риск хавфининг фоизларини кўрсатган ҳолда кредитларнинг асосий гуруҳларини аниқлаш;
3. Банк томонидан берилган ҳар бир кредитни танланган мезонлар асосида баҳолаш, яъни уни тегишли гуруҳга ажратиш;
4. Банк томонидан таснифланган кредитлар таркибида кредит портфелининг тузилишини аниқлаш ва кредит портфелининг умумий таваккалчилигини баҳолаш;
5. Динамика бўйича кредит портфели тузилмасининг ўзгаришига таъсир килувчи омилларни таҳлил қилиш;
6. Банк кредит портфелининг жами таваккалчилигига мос келадиган захира фонди миқдорини аниқлаш;
7. Банк бошқарувчилари кредит портфелининг мавжуд тузилиши ва унинг ўзгаришига сабаб бўлган омилларни ҳисобга олган ҳолда, истиқболга кредит сиёсатини амалга ошириш бўйича чораларни белгилаб олишди.

1-расм. Кредит рискларини бошқариш усуллари

Ҳамма олганда портфелнинг сифати ҳар доим ҳам берилган индивидуал кредитлар бўйича натижаларнинг оддий кўшилишига мос келадими. Умумий натижага иқтисодиётнинг бир секторидан кредитларнинг ҳаддан ташқари концентратсияси, валюта хавфи ва бошқалар каби омиллар таъсир қилиши мумкин.

Кредит портфелини бошқариш жараёнида банклар кредит ризиқига дуч келадилар. Шунинг учун кредит портфелини бошқариш икки йўналишда

амалга оширилади: якка тартибдаги қарз олувчилар билан ишлаш (масалан, уларнинг кредитга лаёқатлилигини аниқлаш ва тақдим этиладиган гаров қийматини назорат қилиш); умуман портфелни оптималлаштириш: лимитларни белгилаш ва ўзгартириш, диверсификация қилиш, захира фондларини яратиш.

Рискларни бошқариш жараёнида банкнинг бир неча бўлинмалари мавжуд бўлиб, улар қабул қилинган рискларни идентификациялаш, баҳолаш, чеклаш ва назорат қилиш учун махсус усуллар ва воситаларни қўллайдилар. Бунинг натижасида, банкда самарали рискларни бошқариш тизимини яратишнинг энг муҳим жиҳати, банкда қўлланиладиган, одатда, алоҳида функционал бирликлар томонидан тақсимланадиган, рискларни бошқариш элементларининг ягона тизимига уюштиришдир.

Риск-контроллинг бошқарувнинг тезкор даражасида банк хизматлари рақобатдошлигини таъминланса, тактик даражада банк рақобатдошлиги ва стратегик даражада банк активлари ва қийматини оширишга эришишни таъминлайди. Унда стратегик даражада инвестицияларни бошқаришга эътибор қаратилган.

Кўрсаткичлардаги ўзгаришлар потенциал рискларни эрта аниқлаш ва уларни ўзгартиришни баҳолашнинг белгиланган ҳисоб-китоб қийматлари намунавий кўрсаткичлар тўплами билан солиштириш асосида назорат қилинади. Амалдаги кўрсаткичлар намунавий кўрсаткичлар доирасидан ташқарида бўлса, яъни, кредит лойиҳасини амалга ошириш учун рискнинг ҳақиқий даражаси тегишли индикатор баҳосидан ошиб кетиши вазиятни ўнглаш учун тезкор бошқарув қарорларини қабул қилишни талаб этади.

Шундай қилиб, риск-контроллинг тизимида таклиф этилаётган кўрсаткичлар учта асосий ўзаро боғлиқ вазифаларни ҳал қилишга имкон беради: рискларнинг ҳақиқий аҳолини панорамик мониторингини ўтказиш, уларни баҳолаш ва рухсат этилган қийматларга риоя қилишни назорат қилиш, шунингдек, лойиҳани амалга ошириш соҳасидаги муаммоларни эрта аниқлаш учун потенциал риск ва таҳдидларни аниқлаш. Натижада, кредит лойиҳасини амалга ошириш учун риск-контроллинг механизми ўз асосий мақсадини амалга оширади - кредит лойиҳаси ва умуман банкнинг фаолиятини самарали амалга оширишни таъминлайдиган бошқарув қарорларини қабул қилиш бўйича энг тўлиқ маълумотларни тақдим этади.

Фойдалангилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги “Ўзбекистон-2030” Стратегияси тўғрисидаги ПФ-158-сон Фармони.

2. Тоймухамедов И.Р. Ўзбекистонда самарали банк инфратузилмаси ва кредитлаш жараёнлари истиқболлари// “Iqtisodiyot va innovatsion

texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2020 yil.

3. “Ипотека-банк” АТИБ маълумотлари.

4. <https://cbu.uz/oz/> Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий веб сайти.